

תגובות

א. חלה בעיסות קפואות שהן פחות מכשיעור

לכבוד הרב יואל פרידמן
אחדשה"ט, אבוא בתודה מרובה על החוברת הנפלאה והמשודרגת 'אמונת עתיך' גיליון 96 על מאמריה, רעיונותיה והמחקר היישומי הגלום בה, עלו והתרחבו! בקשר למאמרו של כת"ר בדין 'הפרשת חלה מעיסה מחולקת לעיסות קטנות' (אמונת עתיך 96, עמ' 26-32), אם הבינותי נכון את מסקנת הדברים, היוצא הוא דמפעל שמייצר בצק קפוא לשיווק, בגודל פחות משיעור עיסה החייבת בחלה (היינו 1 ק"ג), מחויב הוא בהפרשה בברכה.

ואם נכונים הדברים, רציתי להעיר בהאי דינא. דהנה הבית יוסף (יו"ד סי' שכב, אות ב) הביא שני טעמים לחילוק בין נחתום לבעל הבית. פירוש הר"ש הוא דנחתום 'לא בדעתו הדבר תלוי, אלא בדעת הלקוחות ונטבלו מיד', כלומר לא יחלקה אם ימצא לה קונים (פי' הר"ש פ"א מ"ז). רצה לומר שנחתום, בעת גלגול העיסה אינו יודע באיזו דרך ימכור אותה, מה שאין כן בעל הבית דהחלטה בידו. וניחזי אנן, כיום בעת הייצור במפעל, ודאי שדעתו המוחלטת של הנחתום היא לחלקה לעיסות קטנות, ואינו משייר בדעתו בשום פנים ואופן אפשרות למוכרה בתור יחידה גדולה. ואם כן דעתו כדעת בעל הבית. אי אפשר לומר, היות ושמו 'נחתום', שמא יתרצה למכור הכול יחד, דהמציאות וה'אגן סהדי' הברורים הם שהעיסה הולכת לחלוקה, וודאי דדעתו היא רק לחלק העיסה בלבד.

הטעם השני, שכמותו פסק מרן בשו"ע (סי' שכב סעי' ב) הוא טעמו של הרמב"ם, והוא שאם לא תימכר יעשנה פת. הנה לפי טעם זה וודאי שנפטור מן ההפרשה, כיוון דאף אם לא ימצא קונים, הוא לא יאפה אותה לעצמו, אלא ימתין עד התאריך האחרון לשיווק, ואז יזרקנה. בזמנם כשלא מצאו קונים, מיד היו אופים, כדי שלא תחמיץ העיסה ותתקלקל, מה שאין כן היום, שמשמרה בקירור, ואף אם לא ימצא עתה קונה - ישאירנה עד שימצא. מכל הנ"ל נראה שאין עיסת הנחתום המחולקת לעסות קטנות חייבת בחלה, ולפלא על כמה מהחברות המשווקות בצק במשקל 1 ק"ג, שמציינות על העיסה 'הופרשה חלה כדין' - ואם חובה - אין, 'כדין' מניין? אדרבה נראה לי דמי שקונה שתי עיסות ומצרפם בביתו, היה צריך להפריש חלה כדין, ורק אז הן נתחייבו.

בכבוד רב ובהערכה מרובה
אהרן בן פורת

תגובה לתגובה

א. במאמרי הנ"ל הזכרתי (שם, עמ' 26-27) את המחלוקת בין הר"ש לבין הרמב"ם בפרשנות הירושלמי 'בדעת הלקוחות הדבר תלוי'. כפי שכתבתי שם, לענ"ד אין מחלוקת

עקרונית בנייהם אלא רק מחלוקת פרשנית, שכן העיקרון הוא אחד. ב'לש עיסה על מנת לחלק' אנו אומרים שמחשבתו של הלש להכין עיסות שהן פחות מכשיעור קובעת, ואנו רואים את העיסה כמחולקת, ולכן אינה חייבת בחלה. אך אם ייתכן שבהמשך ישווק הנחתום עיסה כשיעור, אזי מחשבתו הראשונית אינה קובעת. המחלוקת בין הר"ש לרמב"ם היא רק מהי ההיכי תימצי של מחשבתו השנייה: הר"ש אומר שייתכן שהנחתום ישווק עיסה כשיעור כי ימצא צרכן שרוצה את כל העיסה, ואילו הרמב"ם אומר שייתכן שהנחתום ישווק עיסה כשיעור כי לא ייקנו ממנו את העיסה, והוא יאלץ לחזור ללוש את כל העיסה יחד. לכולי עלמא די בכך שייתכן שהנחתום ישווק בסופו של דבר עיסה כשיעור, כדי שלא נתחשב במחשבתו הראשונית.

ב. לגופם של דברים – לענ"ד ההערה בסוף מכתבו היא התשובה לשאלתו, שכן כת"ר כתב: 'ואדרבה נראה לי דמי שקונה שתי עיסות ומצרפם בביתו, היה צריך להפריש חלה כדן, ועתה הן נתחייבו' – ולענ"ד אדרבה, כיוון שברור שהיצרן (הנחתום) משווק לאנשים פרטיים או לגופים גדולים, ואלו קונים ממנו כמה עיסות שיחד מצטרפות, ממילא מלכתחילה אין כאן 'לש על מנת לחלק'. הרי די בכך שאחד הלקוחות יקנה שתי חבילות של בצק ויניח אותן בסל אחד, כדי שאלו יהיו מצטרפות, וקל וחומר שדי בכך שגופים גדולים קונים מספר רב של חבילות בצק, ואלו משווקות באריזות קרטון באופן שבוודאי הן מצטרפות. אשר על כן, דומה הדבר לנחתום שמשווק ללקוחותיו עיסות שהן פחות מכשיעור, ולאחד הלקוחות – עיסה שהיא יותר מכשיעור, ובכהאי גוונא, פשיטא שחייבת בחלה. [ולענ"ד, אף אם נאמר שכלי בתוך כלי אינו מצטרף, (ע"י משנ"ב סי' תנז ס"ק ז), יש לומר שכאן יש יותר סיבה לחייב. כי אין מדובר שלש עיסות פחות מכשיעור ורוצה לצרפן, אלא מדובר שלש עיסה גדולה שהיא יותר מכשיעור, אך בהמשך מחלק אותה לעיסות קטנות. בכהאי גוונא נראה שהאריזות הקטנות הן רק לנוחות השיווק, ולכן מבחינת הנחתום, כשמשווק לחלק מן הצרכנים כמה עיסות יחד, כאילו משווק עיסות שהן יותר מכשיעור.]

בברכת התורה והארץ,
יואל פרידמן

ב. על הימנעות מהשקיה ואיסור 'בל תשחית', ועל ראשית הגז בזמן הזה

1. בגיליון האחרון של אמונת עתיך (96, עמ' 15) במדור תשובות קצרות, תשובה 5, נכתב שאין למנוע מים מעץ כדי שימות, וזה בכלל האיסור לקצוץ אילן. אבקש להעיר שהחזון איש (חידושי הרמב"ם, הל' מלכים פ"ו ה"ח) כתב בעניין זה שבכהאי גוונא מותר:

כתב הרמב"ם אין מונעין מהם אמת המים, ר"ל למשוך מהם אמת המים, שיטה את האמה הצידה קודם שיגיע לאילן ויחדל להשקות את האילן ויבש **שעושה מעשה בהשחתתו**, אבל נראה **דמותר למנוע השקאה בזמן שהשקאתו ע"י**

הדלאה שדולה ומשקה אותן. שאין זה בכלל השחתה... והדבר מוכרע שהרי איסור השחתה אינו על הבעלים דווקא אלא על כל אדם, ובמניעת השקאה הרי ודאי א"א לומר שכל ישראל חייבין להשקותו ואין הנידון רק על הבעלים ולא מצינו בל תשחית בשביל בעלות, **אלא ודאי אין לא תשחית אלא במעשה ולא בשב ואל תעשה**, וכ"ה בלשון הספרי שבפירוש הרדב"ז ובלחם משנה.

בספר 'ברכת השם' (הרב יצחק פארהאנד, ירושלים תשס"ב, עמ' קמ) מצוין שכך נכתב בשו"ת 'התעוררות תשובה' (ח"ב סי' קפג בהג"ה מכן המחבר), ובשו"ת 'אגרות משה' (יו"ד ח"ב סי' קעד ד"ה וכן אינו) ובשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ב סי' מה אות ב). וכן הביא שיטה זו הרב שלמה לוי (התורה והארץ ח"ה, עמוד 234) וכתב שכן נפסק בספר 'ישועת משה' (סי' סג).

2. בעניין מאמרו של הרב יעקב אפשטיין, 'חויב הפרשת ראשית הגז בימינו', (אמונת עתך שם, עמ' 48-50), יש לציין שגם הר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ג, סי' שמב) נוטה לומר שאין מצוות ראשית הגז בזמן הזה, כי אין הגזיזה חשובה ואף אינה משמשת לבגדים, עיי"ש.

מאיר בראלי

תגובה: על הימנעות מהשקיה ואיסור 'בל תשחית'

החזון איש חידש שמותר לאדם למנוע דליית מים להשקיית אילן, אבל אם יש צנרת הנפתחת ונסגרת אוטומטית, ובא אדם וסגרה, הרי זה נחשב מעשה של הטיית אמת המים שעושה בידים, וזו פעולת השחתה של מניעת אמת המים. אמנם ב'שב ואל תעשה' יש מקום להקל, אבל בסגירת המים יש מעשה של מניעת אמת המים.

יהודה הלוי עמיחי

ג. מתנות עניים בזמן הזה

במאמר 'מתנות עניים בזמן הזה', אמונת עתך 96, עמ' 40-47, דן הרב יהודה עמיחי בחובת מתנות עניים בזמן הזה והדרך לקיימה. להלן כמה הערות למאמרו.

1. שם, עמ' 45, כתב הרב עמיחי:

יש להעיר שאין בעל השדה יכול לזכות את הפירות לעני מסוים, מכיוון שאין העני זוכה בלקט שכחה ופאה עד שיבואו לידו, ואין בעל הבית או העשיר יכולים לזכות לעני מסוים מכיוון שהם חבים לאחרים (עין רמב"ם, מתנות עניים פ"ב הי"ט-ה"כ).

הרמב"ם (שם, הי"ט) כתב:

מי שלקח את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני העני, אם עני הוא זה שלקח מתוך שזכה בו לעצמו זכה בו לאותו פלוני, ואם עשיר הוא לא זכה לו אלא יתנה לעני שנמצא ראשון.

במקרה שהציג הרב עמיחי המדובר הוא בבעל השדה. על בעל השדה קיים איסור נוסף לזכות בפאה עני מסוים, אפילו הוא עצמו עני, כפי שהביא הרדב"ז:

ושיטת רש"י ז"ל דוקא איניש דעלמא אבל בעל השדה אף על פי שהוא עני אין יכול לזכות לעני אחר דליכא מיגו דזכי לנפשיה דאפילו הוא עני מוזהר שלא ללקט פאה משדהו כדאמרינן לא תלקט לעני להזהיר עני על שלו וטעמא דמסתבר הוא אף על פי שיש עליו חולקין.

אם כן, אף שהרמב"ם לא הביא טעם זה, בעל השדה אינו יכול לזכות עבור אחר. אולם ישנה סיבה קודמת שבשלה אין בעל השדה מעורב בחלוקת מתנות העניים שבשדהו, והיא מפני שבכולן אין חובת נתינה²⁹ – אלא כל עני מישראל הרוצה לזכות יכול לבוא ולזכות ('בוזז'). אם כך, המניעה מליטול ולתת מתנות עניים לעני מסוים היא שורשית, מפני שכך גדר קיום המצווה.

2. שם בעמ' 45, כתב הרב עמיחי: 'קריאת השם לקט שכחה ופאה על הפירות...' וכן חזר על כך בפרק זה בניסוחים שונים.

מכל מתנות עניים שבשדה, קריאת שם היא רק בפאה. לגבי לקט נאמר במשנה (פ"ד מ"י): 'איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה...' ואם כן הלקט נקבע עם נפילתו ולא בקריאת שם. פֶּרֶט אף הוא נקבע בשעת נפילתו, כאמור (פ"ז מ"ג): 'איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה...' והושוו שניהם שדרך נפילתם קובעתם למתנות עניים, (ואף הרב עמיחי ציין זאת לפי דברי המל"מ בהערה 11). לגבי שכחה, הקובע הוא השכחה ואין הוא יודע כמה שכח, ועל כן קריאת שם אינה מועילה כאן. לגבי עוללות הקובע הוא אופן גידול האשכול, כאמור (פ"ז מ"ד): 'איזוהי עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף'. ואם כן קריאת שם שלהן אינה מועילה, והענבים והאשכולות הוקבעו עוד בהיותם על העץ למתנה לעניים (עוללות נוהגות בגפן בלבד), ולכן אינו יכול להקדישם, כאמור (שם מ"ח): 'המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים...' נמצא אפוא שהמתנה היחידה לעניים שהוא המחליט מתי ליתנה והיכן, היא פאה, ואם לא קרא שם – לא הוקבעה בפירות. ולכן קריאת השם שעליה כתב הרב עמיחי היא בפאה בלבד.

3. התירוץ שהובא בהמשך (שם, עמ' 46) על פי הריטב"א, חוזר לכאורה לגבי כל מתנות עניים – שבמקום שאין עניים ולא יבואו לקחת מתנות עניים, ממילא התורה הפקיעה את החיוב, אם כן כל מתנות עניים שבשדה ובכרם חייבות בתרומות ומעשרות. ולענ"ד צריך עיון לגבי עוללות, מכיוון שצורת הגידול היא הקובעת (על' בספרי 'חבל נחלתו' חי"ב סי' לט פ"ב). תירוץ של הריטב"א מכניס אותנו למחלוקת גדולה, שביאר אותה פאת השולחן (פ"ד ב"ש אות כא ו-לו), ואותה משום מה השמיט הרב עמיחי. פאת השולחן כתב

1. פרט לדלית ודקל שבעל הבית מוריד מהאילנות הגבוהים ומחלק – פאה פ"ד מ"ב.

שנחלקו הראשונים: בעל הלכות גדולות (הל' פאה) והשאלות (סי' צח) סברו כשיטת הריטב"א, שבמקום שאין עניים - כל הפירות חייבים בתרומות ומעשרות, ולא משנה מי נטלם: בעל השדה והכרם או נוכרים. (והערתי לעיל, לגבי עוללות). לעומת זאת הרמב"ם (מתנ"ע פ"א הל' י-יג) וכמו כן המאירי (חולין קלד ע"ב) סברו שאף על פי שאין עניים - חייב להניח מתנות עניים, אלא שבעל השדה והכרם נטלם לעצמו, ופטור מתרומות ומעשרות.

הדעה האחרונה לא הובאה בסיכום של המאמר. דעה זו יוצרת ספקות גדולים וחיובים רבים. לפי דעה זו חייבים אף בימינו להניח מתנות עניים, אפילו ברור שעניים לא יבואו לכרם לאסוף מתנותיהם (ובדרך כלל בעל הכרם לא יניח שמישהו שאינו מפועליו ייכנס לכרם, מחשש נזק וגנבה). אולם לפי דעה זו, שמתנות עניים שלא נטלו עניים פטורים מתרומות ומעשרות, בשעת איסוף הפירות ייווצר בכלל היבול תערובת חיוב ופטור בתרומות ומעשרות. בכרם יין או בכרם זיתים לשמן אין בעיה, כיוון שבלח יש בילה, לעומת זאת באילנות אחרים או בשדות תבואה וקטניות יש בעיה קשה, לפי דעה זו. ולכן או שסומכים על שיטת הגאונים בלבד, או שצריכים להפריש מחיוב על החיוב בתערובת, וכיוון שהספק הוא בכל השדות ממילא לא ניתן לפוטרים, וצריך עיון גדול³⁰.

4. בקשר להצעת הרב עמיחי (שם, עמ' 47) לגבי הדרך שבה יכולים אנו כיום לקיים את המצווה - נראה לענ"ד שאין הדרך לקיים מצווה זו על ידי זימון עניים שאינם יכולים לעשות מאומה עם התבואה שיילקטו ויקצרו, ואם יילקטו בכמות גדולה - כבר אינם עניים. אחד משישים (= שיעור פאה) משדה של אלף דונם, זה יותר משישה עשר דונם שמניחים לעניים, ואותם עליהם לקצור רק על ידי לקיטה ולא במגל וכדומה (פ"ד מ"ד), ומי מסוגל לכך בימינו? (שיעור הרווח הנקי לחקלאי הוא לעתים אחד משישים...). ולכן אם רוצים לדון באופן מעשי על מתנות עניים בימינו, צריך לדון האם ישנה אפשרות שגבאי צדקה יאסוף מתנות עניים עבור העניים כידא אריכתא. בשאלה זו עסקתי בספרי 'חבל נחלתו' ח"א, סי' עה.

יעקב אפשטיין

ד. מסירת מידע על עובד שאינו מסור

בגליון 96 בעמ' 19, פורסמה תשובה (תשובה 13), שעובד שיודע על מעילה של עובד אחר, אסור לו לגלות למעבידו כי ייתכן שהוא נוגע בדבר. לענ"ד, קשה לקבל את הדברים. נראה שכל עוד העובד הראשון יודע שהוא עושה זאת לשם שמים, חובה עליו ליידע את מעבידו, ולחשוש שמא חברו מועל בתפקידו.

בברכה, בן ציון

2. לפני הרבה שנים שאלתי את הגר"ש ישראלי ואמר לא להניח, וכשיטת הגאונים שהביא ב'פאת השולחן'.

תגובה לתגובה

כפי שמופיע בתשובה, האיסור לגלות הוא רק כאשר קיימת תחרותיות או מתח בין העובדים, ואז העובד מוסר המידע נחשב לנוגע בדבר. ראה חפץ חיים, כלל י סעיף יא. שלמה אישון

ה. השש ריבית ברכישת תעודות סל

ראשית ברצוני לברך את הרב [שלמה אישון] על מאמריו הנפלאים ועל סידרת הספרים המופלאה והחדשנית בהוצאת מכון כת"ר. הספרים עזרו לי, ובוודאי לעוד רבים אחרים, להתנהל במהלך העסקים בצורה טובה ובריאה, כדעתה והדרכתה של תורה. שנית רציתי לבקש את תשובתו של הרב בנוגע לכמה שאלות שעלו בליבי, אודות המאמר 'חשש ריבית ברכישת תעודות סל', אמונת עתיך 95 עמ' 67-73. אני מבקש מראש את סליחת הרב על כל התהיות, שכן אינני מצוי ובקיא בהלכה כראוי, אולם אני עוסק ברכישת תעודות סל, ועל כן הנני משתדל להעמיק בנושא מבחינה הלכתית ולקיים הלכה למעשה. במאמר ישנן שתי אמירות שלעניות דעתי ניסוחן יכול להיות מכשלה בקיום ההלכה למעשה:

1. הרב מציין שהדיון ההלכתי הינו בנוגע לקנייה מהחברה המנפיקה עצמה, ולא בנוגע לקנייה בשוק המשני, אולם את עיקר המסחר בשוק המשני עושה החברה המנפיקה בעצמה, שכן חברות תעודות הסל פועלות בתור 'עושות שוק' ואחראיות על עיקר הציטוטים גם במסחר הרציף (אפילו אפשר לזהות אותן בקלות על ידי הכמויות הקבועות שהן מצטטות). ועל כן יש מקום לטעות בהבנה, כאילו סוחר שקונה בשוק המשני אינו קונה בדרך כלל מהחברה המנפיקה בעצמה.

2. הרב כתב בסוף פרק ב', שבגלל ששוק המניות מוגדר כ'יצא השער' - מותר להלוות מניות. אלא שבפרקטיקה הנהוגה בארץ, על כל הלוואה של מניות משלמים ריבית קצוצה, וכן הלוואה אינו יודע מיהו המלווה שלו (חבר הבורסה, גוף מוסדי או אדם פרטי), ולכן גם אם חבר הבורסה מחזיק 'היתר עיסקא', הרי שהמלווה יכול להיות אדם פרטי שאין בידו 'היתר עיסקא'. גם ישנה בעיה נוספת, שבניגוד להלוואה רגילה, בהלוואה כזו המלווה יודע בדיוק מהי רמת ההפסד או הרווח מהעסקה, ועל כן לא שייך לחייב את הלווה בשבועה על הרווחים, שכן המלווה עצמו מעיד עליו.

3. לגופו של עניין, קשה לי להבין מדוע להחשיב השקעה בתעודת סל בתור הלוואה צמודה ולא בתור תיווך פיננסי בתשלום עמלה. שהרי הלווה כלל אינו רוצה ללוות, והמלווה כלל אינו רוצה להלוות. ועוד שיוצא שהמלווה משלם את הריבית ללווה (דרך עמלת כניסה ויציאה, ודרך דמי ניהול). אם כך בעצם היה עלינו להגדיר את המשקיע בתור לווה ואת המנפיק בתור מלווה. הדבר בולט עוד יותר בתעודות ממונפות, ששם הסוחר משיג מינוף על ידי כך שמנפיק התעודה מתכסה כנגדו פי שלוש בשוק, וכך הוא בעצם ממנף עצמו על ידי הלוואה מהמנפיק.

4. הרב ציין שגם במקרה שבו אין לחברה המנפיקה 'היתר עיסקא' יכול המשקיע לרכוש את התעודה בתנאי שיכול על פי התשקיף, להמיר את התעודה למניות. התקשיתי בדבר משתי סיבות: א. ההמרה למניות כרוכה בעמלת המרה (על פי התשקיף), ואם כן הרי יש כאן תשלום ריבית (נוסף על עמלת הרכישה). ב. מדדי המניות משתנים מעת לעת, הן המניות עצמן והן יחסיהן במדד. יוצא אפוא שהמשקיע בתעודה, כלל אינו יודע אלו מניות הוא רוכש ובאיזו כמות או יחס הוא עתיד לקבלן אם ירצה לפדות את התעודה, ועל כן אני מתקשה להבין מדוע חל פה העיקרון ההלכתי של 'יצא השער', שכן אפילו אין יודעים על איזה נכס תהיה ההצמדה לבסוף.

תגובה לתגובה

תודה על דבריך החמים ועל גישתך הרצינית לנושא.
לגופם של דברים:

1. גם אם המסחר נעשה על ידי החברה המנפיקה, כל עוד זה בשוק המשני, אין לכאורה חשש ריבית, שהרי מדובר בעסקת מכירה ולא בהלוואה. חשש הריבית הוא רק בעת ההנפקה - שהיא בעצם הלוואה לחברה תמורת ריבית, וכן בעת קבלת הקופונים - שהיא הריבית עצמה.

2. לגבי הלוואת מניות - פשוט שהלוואת מניות בריבית אסורה ואין היתר 'יצא השער' מתיר זאת. דברי 'ערוך השלחן' שציטטתי בעניין זה, עוסקים בוודאי בהלוואת מניות בלא ריבית.

3. לענ"ד אין זה נחשב תיווך פיננסי, משום שמנפיק תעודות הסל אינו מחייב לרכוש עבור המשקיע את המניות שאחריהן עוקבת אותה תעודה. מנפיק תעודות הסל מקבל את הכסף לרשותו, ובכפוף לחוק, רשאי להשקיע אותו כראות עיניו, ונמצא שיש כאן הלוואה למנפיק תעודות הסל. העדר הכוונה של המלווה להלוות והלווה ללוות אינה משנה כלל לעניין הגדרת העסקה בתור הלוואה. מכאן גם שתשלום העמלה שמשלם המשקיע למנפיק - אין בו חשש ריבית, שהרי כפי שכתבת בעצמך, זהו תשלום שמשלם המלווה ללווה.

4. בנוגע לתשלום העמלה: א. כאמור לעיל, היות שהמשלם הוא המלווה - אין כאן חשש. ב. לגבי העובדה שהשער משתנה - דנתי בכך בגוף המאמר, עי"ש בעמ' 69-70 ובהערה 11.

שלמה אישון

